

PÓLYA TIBOR¹, KISS BALÁZS², NASZÓDI MÁTYÁS²,
LÁSZLÓ JÁNOS³

¹ MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest

² MorphoLogic Kft, Budapest

³ MTA Pszichológiai Kutatóintézet, Budapest; PTE BTK Pszichológiai Intézet, Pécs

AZ ÉRZELMI TAPASZTALAT MINŐSÉGE AZ ÉLETTÖRTÉNETI ELBESZÉLÉSBEN

A LAS-Vertikum perspektíva modulja

Az élettörténeti narratív perspektíva meghatározása

A narratív struktúra egyik sajátos jellemzője, hogy az elbeszélő rendszerint meghatározott nézőpontból mutatja be a történet tartalmát adó eseményeket, szereplőket és a szereplők beszédét, észleleteit és gondolatait (pl. Prince, 1987). A történet elbeszélője alapvetően kétféle nézőpontot érvényesíthet a történet elbeszélése során. Az elbeszélő egyrészt bemutathatja az eseményeket, szereplőket és azok tudattartalmait úgy, ahogy az elbeszélés helyzetében értelmezi azokat (elbeszélő nézőpontja). Másrészt az elbeszélő bemutathatja a történet tartalmát úgy is, ahogy azokat valamely szereplő a múltbeli események során mondta, észlelte vagy gondolta (szereplő nézőpontja). A narratív perspektíva két változata az egyes szám harmadik személyű és az egyes szám első személyű elbeszélőtől származó – röviden élettörténeti – narratívumokban is előfordul. Ugyanakkor egy fontos különbség is van a kétféle elbeszélőtől származó történetek nézőpontja között. Amikor az egyes szám harmadik személyű elbeszélő valamely szereplője nézőpontját érvényesíti, mindig egy másik személy perspektívája érvényesül. Az élettörténeti narratívum elbeszélője esetén azonban ez a személybeli különbözés nem szükségszerű, hiszen az elbeszélő személy saját korábbi nézőpontját is érvényesítheti. Ebben az esetben a nézőpont két változata csak időbeli elhelyezésükben különbözik minden esetben egymástól: az elbeszélő nézőpontja az elbeszélés jelenében, az elbeszélővel azonos szereplő nézőpontja pedig az elbeszélés események múltjában rögzített. Természetesen az élettörténeti narratívum elbeszélője is érvényesítheti valamely másik szereplő nézőpontját. Ebben az esetben fennáll a személybeli különbözés, de a két nézőpont időbeli elhelyezése is különbözik, az elbeszélő nézőpontja szintén az elbeszélési események jelenében, az elbeszélővel nem azonos szereplő nézőpontja pedig az elbeszélés események múltjában rögzített.

Az idői különbség fontossága miatt az élettörténeti narratív perspektíva meghatározásának alapja az idői elhelyezés. A meghatározás másik fontos jellemzője, hogy a narratív perspektíva a nézőpont és a tartalom közötti kapcsolatra vonatkozik, azaz nem korlátozódik csak a nézőpontra. Azt feltételezve, hogy a nézőpont és a narratív tartalom idői elhelyezése két értéket vehet fel (az elbeszélte események múltja versus az elbeszélési események jelene) az élettörténeti narratív perspektíva három formája írható le (lásd 1. táblázat). Visszatekintő perspektívaforma esetén a nézőpont az elbeszélési események jelenében, a tartalom az elbeszélte események múltjában rögzítettek. Átélt perspektívaforma esetén a nézőpont és a tartalom is az elbeszélte események múltjában rögzítettek. Végül metanarratív perspektívaforma esetén a nézőpont és a tartalom is az elbeszélési események jelenében rögzítettek.

1. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektíva formái

Élettörténeti narratív perspektívaforma	Nézőpont idői elhelyezése	Narratív tartalom idői elhelyezése
Visszatekintő forma	Elbeszélési események jelene	Elbeszélte események múltja
Átélt forma	Elbeszélte események múltja	Elbeszélte események múltja
Metanarratív forma	Elbeszélési események jelene	Elbeszélési események jelene

Az élettörténeti narratív perspektívaformák nyelvi meghatározása

Számos elemzés mutatott rá arra, hogy az elbeszélő és a szereplő nézőpontjának érvényesítéséhez eltérő nyelvi jegyek kapcsolódnak (pl. Ehrlich, 1990). Jelen megközelítés az élettörténeti narratív perspektívaformák nyelvi meghatározásában a nézőpont és a tartalom idői elhelyezését biztosító, illetve az ezzel szisztematikus összefüggést mutató nyelvi jegyeket azonosítja. Az idői elhelyezés két módja fordul elő az élettörténeti narratívumban. Az elbeszélő személy egyrészt megadhatja dátum kifejezésekkel a tartalom vagy a nézőpont idői elhelyezkedését, például *2000 nyarán történt...* (tartalom idői elhelyezése), vagy például *2000 decemberében azt gondolom...* (nézőpont idői elhelyezése). Az elbeszélő személy azonban idő deiktikus nyelvi jegyekkel is megadhatja a tartalom és a nézőpont idői elhelyezkedését, például *Akkor történt...* (tartalom idői elhelyezése), vagy például *Most azt gondolom...* (nézőpont idői elhelyezése). Az idői elhelyezés mindkét módja képes valamely egyedi időpont azonosítására az idő intervallum skáláján. A dátum kifejezéseket használó idői elhelyezés idő skálák (például évszámok, hónapok) alapján azonosítja az egyedi időpontot, és minden egyedi időponthoz az idő skálák más-más értékeit rendeli. Az idő deiktikus nyelvi jegyekkel történő elhelyezéshez nem szükséges az idő skálák használata, ezek hiányában ez a mód csak két értéket használhat valamely egyedi időpont azonosításában: a nézőpont a tartalomhoz képest közeliként (például *most*) vagy tá-

voliként (például *akkor*) lokalizált. Jóllehet az idő skálákra építő elhelyezési mód kidolgozottabb, az idő deiktikus nyelvi jegyek jóval gyakrabban fordulnak elő az élet-történeti narratívumban, ezért a narratív perspektívaformák nyelvi meghatározása erre épít.

Az élettörténeti narratív perspektívaformák meghatározása a nyelvi jegyek öt csoportját foglalja magában (lásd 2. táblázat). A legfontosabb csoport az idő deiktikus nyelvi jegyek (igeidő és idői határozószavak) elemzése. A leggyakrabban előforduló idő deiktikus nyelvi jegy az igeidő. A múlt idő távoliként, a jelen idő közeliként lokalizálja a nézőpontot a narratív tartalomhoz képest. Emellett bizonyos idői határozószavak is képesek közeliként (például *most, ma*) vagy távoliként (például *akkor, tegnap*) lokalizálni a nézőpontot és a narratív tartalmat.

Számos olyan nyelvi jegy van, amely szisztematikusan kapcsolódik a nézőpont és a narratív tartalom időben közeli vagy távoli elhelyezéséhez. Ennek részben az az oka, hogy a nézőpont és a narratív tartalom nemcsak időben, de térben és rendszerint személyhez kapcsolódóan is lokalizált. Mivel feltehető, hogy a nézőpont és a tartalom lokalizációjának három dimenziója – idő, tér és személy – összefügg egymással, a hely és személy deiktikus nyelvi jegyek is részei a narratív perspektívaformák nyelvi meghatározásának. Bizonyos helyhatározó szavak és mutató névmások is képesek egymáshoz közeliként (például *itt, ez*) vagy távoliként (például *ott, az*) lokalizálni a nézőpontot és a narratív tartalmat. A személy deiktikus nyelvi jegyek csoportját azok a személyes névmások adják, amelyek allokációja együtt változik a nézőpont és narratív elemek közeli vagy távoli idői és térbeli lokalizációjával.

A nyelvi meghatározás negyedik csoportját azok a nyelvi kifejezések adják, amelyek rendszerint az egyes narratív perspektívaformákhoz kapcsolódnak. A dátum kifejezések (például *2000, nyár*) a visszatekintő narratív perspektívaformához kapcsolódnak, mivel a dátum kifejezések jelentése a múltra utal. Az indulatszavak (például *hopp, hűha*) az átélő narratív perspektívaformához kapcsolódnak, mivel az ilyen megnyilatkozás nézőpontja és a megnyilatkozás eseménye egymáshoz közeliként lokalizált (Wilkins, 1995). A metanarratív perspektívaformához a szubjektív modalitást kifejező módosítószók (például *esetleg, talán*), módosító határozószók (például *valószínűleg, feltehetőleg*) és módosító mondatrészletek (például *úgy tudom, azt hiszem*) kapcsolódnak, amelyek az elbeszélő személy aktuális értékelését hangsúlyozzák (Kiefer, 1990).

A nyelvi jegyek ötödik csoportja a mondat módja. Visszatekintő perspektívaformát érvényesítő mondat módja csak kijelentő lehet, az átélő és a metanarratív perspektívaformák esetében bármilyen lehet a mondat módja.

2. táblázat. Az élettörténeti narratív formák legfontosabb nyelvi jegyei

Nyelvi jegy	Visszatekintő forma	Átéelő forma	Metanarratív forma
Idődeixis			
Igeidő	Múlt	Jelen	Jelen
Idői határozó szavak	<i>Pl. Akkor</i>	<i>Pl. Most</i>	<i>Pl. Most</i>
Helydeixis			
Helyhatározószavak	<i>Pl. Ott</i>	<i>Pl. Itt</i>	<i>Pl. Itt</i>
Mutató névmások	<i>Pl. Az</i>	<i>Pl. Ez</i>	<i>Pl. Ez</i>
Személydeixis			
Személyes névmások	Én: elbeszélő Te: hallgató	Én: szereplő Te: szereplő	Én: elbeszélő Te: hallgató
Specifikus kifejezések	Dátum kifejezések <i>Pl. 1990, nyár</i>	Indulatszavak <i>Pl. hopp, húha</i>	Szubjektív modalitás kifejezései <i>Pl. talán, feltehetőleg</i>
Mondat módja	Csak kijelentő	Nincs megkötés	Nincs megkötés

Az élettörténeti narratív perspektívamodul

A narratív szöveg nézőpontváltásainak azonosítására először Wiebe (1994) dolgozott ki nyelvi algoritmust. Az algoritmus egyes szám harmadik személyű narrátortól származó narratív szöveg nézőpontjának azonosítását végzi. Az algoritmus két fő összetevőből áll. Az első lépés az elbeszélő nézőpontját érvényesítő (Wiebe kifejezésével objektív) mondatok és a szereplő nézőpontját érvényesítő (szubjektív) mondatok megkülönböztetése. A második lépés annak a szereplőnek az azonosítása, akinek a nézőpontját a szubjektív mondat érvényesíti. A szereplő azonosításához az adott szubjektív mondatot és a narratív szövegben korábban előforduló szubjektív mondatokhoz való kapcsolatot is elemzi az algoritmus, mivel minden szubjektív mondat elkezd, folytatja, vagy befejezi valamely szereplő nézőpontjának érvényesítését.

Az élettörténeti narratív perspektíva modul a narratív perspektíva visszatekintő, átélő és metanarratív formáinak azonosítását végzi (Pólya, 2003a; 2004a). Az érvényesülő perspektívaforma elemzési egysége a narratív tagmondat. A modul külön elemzi minden narratív tagmondat perspektívaformáját.

A modul 13 elemi nyelvi kódot tartalmaz (lásd 3. táblázat). Az ige időjele alapján három kategóriába sorolja az igéket a modul: jelen idejű (Ige_Jelen), múlt idejű (Ige_Múlt) és nem jelen és nem múlt idejű igealakok kategóriájába (Ige_Egyéb). Az idői határozószavakat közeli (Hat_Idő_Közeli) és távoli (Hat_Idő_Távoli) csoportjait, illetve a helyhatározószavak és mutató névmások közeli és távoli (Hat_Hely_Közeli és Hat_Hely_Távoli) csoportjait is szótárfájlok alapján azonosítja a modul. Az indulatszavakat (Indulatszó) és a szubjektív modalitást kifejező módosítószavakat és módosító határozószavakat (Hat_Szubj) szintén szótárfájlok írják le. A módosító mondatrészletek azonosításának alapja a bennük előforduló

igék azon közös szemantikus vonása, hogy tudás állapotra vonatkoznak (Ige_Tud, például, azt hiszem, úgy emlékszem). A mondatzáró írásjelek alapján két kód azonosítja a mondat módját: a mondatzáró pont azonosítja a kijelentő mondatot (Írásjel_), és a kijelentő és felkiáltó jel azonosítja a nem kijelentő mondatot (Írásjel_?!). Az utolsó elemi nyelvi kód a főnévi csoportokat azonosítja (Főnévi csoport., nem szerepel a táblázatban, mivel mindhárom perspektívaformához kapcsolódik).

3. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektíva modul elemi nyelvi kódjai

Nyelvi jegy	Visszatekintő forma	Átélő forma	Metanarratív forma
Idődeixis			
Igeidő	Ige_Múlt	Ige_Jelen, Ige_	Ige_Jelen
Idői határozó szavak	Hat_Idő_Távoli	Egyéb Hat_Idő_Közeli	Hat_Idő_Közeli
Helydeixis			
Helyhatározó szavak és	Hat_Hely_Távoli	Hat_Hely_Közeli	Hat_Hely_Közeli
Mutatónévmások			
Specifikus kifejezések		Indulatszó	Hat_Szubj, Ige_Tud
Mondat módja	Írásjel_.	Írásjel_?!.	Írásjel_?!.

A modul algoritmus az egyes narratív perspektívaformákhoz kapcsolódó elemi nyelvi kódok együttes előfordulása alapján azonosítja a narratív tagmondatban érvényesülő perspektívaformát.

Az élettörténeti narratív perspektívamodul megbízhatósága

A modul megbízhatóságát két vizsgálatban elemeztük.

A) Az első vizsgálatban három élettörténeti narratívumot elemeztünk, amelyek terjedelme 220 narratív tagmondat volt. A modul megbízhatóságát két mutatóval jellemeztük. A találati arány a modul által helyesen azonosított perspektívaforma száma és az adott perspektívaforma összes előfordulásának hányadosa. A pontosság a modul által helyesen azonosított narratív perspektívaforma száma és az adott perspektívaforma modul által helyesen és helytelenül azonosított előfordulásának hányadosa (lásd 4. táblázat). A két mutató alapján a modul a visszatekintő perspektívaforma azonosításában a legeredményesebb, ezt követi az átélő perspektívaforma kódolásának sikeressége, végül a metanarratív forma azonosításában a leggyengébb a modul.

4. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektívamodul eredményessége

Élettörténeti narratív perspektíva forma	Találati arány %	Pontosság %
Visszatekintő forma	88,06	96,72
Átéltő forma	84,51	83,34
Metanarratív forma	62,50	71,43
Összesen	78,36	83,83

B) A második vizsgálatban 130 élettörténeti narratívumot elemeztünk, amelyeket 20 homoszexuális férfi és 20 in vitro fertilizációs (továbbiakban IVF) kezelésben résztvevő nő narratív interjújából választottunk ki. Az élettörténeti narratívumok terjedelme 15 696 narratív tagmondat volt. A történetek perspektíváját kézzel és a modullal is kódoltuk. A perspektívaformák kézi és gépi kódjainak abszolút gyakorisága közötti korreláció a visszatekintő forma esetében $r = 0,888$, $p < 0,01$, átélő forma esetében $r = 0,846$, $p < 0,01$, végül a metanarratív forma esetében $r = 0,633$, $p < 0,01$.

A reliabilitás vizsgálatok eredményei alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a visszatekintő és átélő perspektívaformákat megbízhatóan azonosítja a modul, a metanarratív perspektívaforma kódolásának megbízhatósága azonban csak közepes szintű.

Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés

Az élettörténeti narratív perspektíva pszichológiai funkciójának megállapítását célzó két vizsgálatunkban (Pólya, 2003b; 2004b) azt találtuk, hogy összefüggés van az élettörténeti narratívum perspektívája és az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minősége között. Az első vizsgálatban 20 homoszexuális férfi ($M = 30,80$, $SD = 8,66$) és 20 IVF programban résztvevő nő ($M = 34,25$, $SD = 3,96$) a nemi identitásukat fenyegető élettörténeti eseményeket idéztek fel. A résztvevők aktuális érzelmi állapotának vizsgálatához a Hangulati állapot profil (McNair et al., 1981) és a Distressz tüneti lista (Derogatis et al., 1970) kérdőíveket alkalmaztunk. A korrelációs elemzés eredményei szerint minél koherensebb az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota, annál több visszatekintő perspektívaformát érvényesít az élettörténeti narratívum elbeszélése során. Emellett minél intenzívebb az aktuális érzelmi állapot, annál több átélő perspektívaformát érvényesít az elbeszélő személy. A metanarratív perspektívaforma az elbeszélő eseményekhez kapcsolódó érzelmi tapasztalat és az elbeszélés során jelentkező érzelmi tapasztalat minősége közötti különbséggel mutatott összefüggést. Minél pozitívabb a negatív érzelmi tapasztalatokat elbeszélő személy aktuális érzelmi állapota, annál több metanarratív perspektívaformát érvényesít az elbeszélés során.

Második vizsgálatunkban 26 pszichoterapeuta (3 férfi, 23 nő, életkor $M = 33,29$, $SD = 6,77$) és 62 egyetemi hallgató (18 férfi, 44 nő, életkor $M = 20,39$, $SD = 1,92$) olyan élettörténeti narratívumokat olvastak, amelyek narratív perspektíváját szisztematikusan variáltuk, a résztvevők ezután jellemezték a hipotetikus elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségét. Az eredmények azt mutatják, hogy a narratív perspektíva befolyásolja az elbeszélő személy észlelt jellemzőit. Az előző vizsgálat eredményeivel összehangban a visszatekintő perspektívát érvényesítő elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotát koherensnek, az átélő perspektívát érvényesítő elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotát pedig intenzívnek észlelték a személyek. Az átélő és metanarratív formák szerepe közötti különbséget azonban nem támasztják alá a vizsgálat eredményei. Ennek feltehetően az lehet az oka, hogy a perspektívaformájukban különböző történet változatok tartalmi egyezésének biztosítása érdekében korlátozottak voltak a metanarratív forma érvényesülésének lehetőségei.

A két vizsgálat eredményei alapján az a következtetés fogalmazható meg, hogy az élettörténeti narratív perspektíva az elbeszélő személy aktuális érzelmi állapotának minőségéről informál. Az aktuális érzelmi állapot koherenciáját, intenzitását és valenciáját (negatív versus pozitív) jelzi az élettörténeti narratív perspektíva. Ugyanakkor az egyes személyek érzelmi állapotának vonás jellegű jellemzői is vannak. Azt feltételezve, hogy az aktuális érzelmi tapasztalat minősége megegyezik a személy érzelmi tapasztalatának diszpozicionális jellemzőivel, azt várhatjuk, hogy az élettörténeti narratív perspektíva, illetve az érzelmi tapasztalat és az érzelemszabályozás vonás jellegű jellemzői között is összefüggést találunk.

Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés vizsgálata

A 92 fős vizsgálati mintából azokat a személyeket választottuk ki, akiknek volt teljesítmény vagy veszteség történetük. Kizártuk azokat a történeteket, amelyek elbeszélője csak azt mondta el, hogy melyik eseményre gondol, de nem részletezte az eseményt. A vizsgálatban így 76 személy vett részt (27 férfi, 49 nő) két életkori csoportból (18–35 évesek, $M = 23,02$, $SD = 3,90$; 45–60 évesek $M = 51,65$; $SD = 3,82$). Mivel négy személynek csak egy-egy története volt összesen 148 élettörténeti narratívumot elemeztem.

Számos vizsgálat egybehangzóan azt állapította meg, hogy az érzelmi tapasztalat intenzitásában van különbség a nemek között (pl. Diener, Sandvik, & Larsen, 1985; Fujita, Diener és Sandvik, 1991). A nők érzelmi tapasztalata rendszerint intenzívebb, negatív és pozitív érzelmi tapasztalatok esetén is. Így az várható, hogy a nők által elbeszélte élettörténeti narratívumokban gyakrabban fordul elő az átélő narratív perspektívaforma. Emellett feltehető, hogy a férfiak érzelmi tapasztalata koherensebb,

elsősorban a teljesítmény történetekben, ami kulturális elvárásokkal magyarázható. Az várható, hogy főként a férfiak teljesítmény történeteiben gyakrabban fordul elő a visszatekintő narratív perspektívaforma. Az eredmények részben megfelelnek az elvárásnak (lásd 5. táblázat). A veszteség történetekben a várákosoknak megfelelően a nők gyakrabban érvényesítenek átélő perspektívaformát ($t_{(73)} = 1,74, p < 0,10$), a férfiak pedig gyakrabban érvényesítenek visszatekintő perspektívaformát ($t_{(73)} = 1,76, p < 0,10$). A teljesítmény történetekben azonban az elvárásokkal ellentétes mintázat fordul elő, a nők gyakrabban érvényesítenek visszatekintő perspektívaformát mint a férfiak ($t_{(73)} = 1,97, p < 0,10$).

5. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektívaformák relatív gyakoriságának nemek szerinti megoszlása

	Visszatekintő forma		Átélő forma		Metanarratív forma	
	M	SD	M	SD	M	SD
Teljesítmény történet						
Férfiak (N = 26)	0,533a	0,106	0,410	0,096	0,056	0,049
Nők (N = 47)	0,587b	0,113	0,368	0,109	0,045	0,041
Veszteség történet						
Férfiak (N = 27)	0,580a	0,150	0,358a	0,139	0,061	0,064
Nők (N = 48)	0,510b	0,173	0,423b	0,164	0,066	0,063

Az eltérő betűkkel indexelt átlagok legalább $p < 0,10$ szinten különböznek egymástól

Több vizsgálat eredménye mutatja azt is, hogy az életkorral összefüggően is van különbség az érzelmi tapasztalat intenzitásában (pl. Robinson és Clore, 2002; Seidlitz és Diener, 1998). A fiatal személyek érzelmi tapasztalata intenzívebb, mint az idősebb résztvevőké. Az várható, hogy a fiatal résztvevők csoportjában gyakrabban fordul elő az átélő perspektívaforma mint az idősebb személyek történeteiben. Az érzelmi tapasztalat koherenciája és az életkor összefüggésére vonatkozóan szintén megfogalmazhatunk elvárásokat. Mivel felnőtt személyek több eseményt idéznek fel az identitás kialakítása szempontjából fontos fiatal felnőtt kor időszakából, mint más élettörténeti szakaszokból, valószínű, hogy a fiatal résztvevők viszonylag friss eseményeket, az idősebb résztvevők viszont inkább távolabbi eseményeket idéztek fel. Az idősebbeknek feltehetően több alkalmuk volt az esemény elbeszélésére és ezáltal az esemény jelentésének meghatározására. Azt várhatjuk, hogy a fiatal résztvevők kevesebb visszatekintő és több metanarratív perspektívaformát érvényesítenek történeteikben. Az eredmények szintén csak részben igazolják az elvárásokat (lásd 6. táblázat). Az átélő és visszatekintő perspektívaformák érvényesítésében nem jelentkezik különbség a két csoport között. A fiatal résztvevők azonban az elvárásoknak megfelelően gyakrabban érvényesítenek metanarratív perspektívaformát, mint az idősebb résztvevők ($t_{(73)} = 2,09, p < 0,05$).

6. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektíva formák relatív gyakoriságának életkor szerinti megoszlása

	Visszatekintő forma		Átéltő forma		Metanarratív forma	
	M	SD	M	SD	M	SD
Teljesítmény történet						
18–35 év között (N = 45)	0,574	0,095	0,374	0,086	0,052	0,035
45–60 év között (N = 28)	0,557	0,138	0,397	0,132	0,046	0,055
Veszteség történet						
18–35 év között (N = 47)	0,524	0,155	0,400	0,149	0,076a	0,065
45–60 év között (N = 28)	0,555	0,188	0,400	0,174	0,045b	0,055

Az eltérő betűkkel indexelt átlagok $p < 0,05$ szinten különböznek egymástól

Az élettörténeti narratívum témája szerint szintén nem várunk különbséget a narratív perspektívaformák előfordulásában, de az elbeszélte események és a hozzájuk kapcsolódó tapasztalatok valenciája szerint igen. Pozitív események és tapasztalatok elbeszélője feltehetően növelni, negatív esemény elbeszélője pedig feltehetően csökkenteni kívánja az eseményhez kapcsolódó érzelmek intenzitását. Pozitív esemény elbeszélője ezért várhatóan több átélő és kevesebb visszatekintő és metanarratív narratív perspektívaformát érvényesít, mint a negatív eseményt és tapasztalatot elbeszélő személy. Az eredmények csak a metanarratív perspektívaforma előfordulására vonatkozó elvárást igazolják (lásd 7. táblázat), a negatív valenciájú veszteség történetben ritkábban fordul elő ez a perspektívaforma, mint a pozitív valenciájú teljesítmény történetben ($t_{(73)} = 2,09$, $p < 0,05$).

7. táblázat. Az élettörténeti narratív perspektívaformák relatív gyakorisága az eltérő valenciájú élettörténeti narratívumokban

Élettörténeti narratívum témája	Visszatekintő forma		Átéltő forma		Metanarratív forma	
	M	SD	M	SD	M	SD
Teljesítménytörténet	0,566	0,113	0,386	0,104	0,048a	0,043
Veszteségtörténet	0,534	0,170	0,402	0,156	0,064b	0,064

Az eltérő betűkkel indexelt átlagok $p < 0,05$ szinten különböznek egymástól

Az individuális különbségek mellett a vizsgálatban alkalmazott kérdőívek is lehetőséget adnak az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggés vizsgálatában. Az érzelmi tapasztalat vonás jellegű koherenciájának vizsgálatára a Vonás Metahangulat-skála (Salovey és mtsai, 1995) tisztaság faktorát alkalmaztuk, amely az érzések és érzelmek áttekinthetőségét jelenti. Azt várhatjuk, hogy a tisztaság faktor értéke pozitívan korrelál a visszatekintő és negatívan az átélő perspektívaformák érvényesítésével. Az eredmények azonban ennek az el-

lenkezőjét mutatják (lásd 8. táblázat). A tisztaság faktor értéke negatívan korrelál a visszatekintő perspektívaforma relatív gyakoriságával, és pozitívan korrelál az átélő perspektívaforma relatív gyakoriságával. A várakozással ellentétes eredmény csak a teljesítmény történetekben jelentkezik.

Az érzelmi szabályozás vonásjellegű jellemzőit a Big Five Kérdőív (Caprara és mtsai, 1993) érzelmi és impulzus kontroll faktoraival vizsgáltuk. Az érzelmi kontroll faktor a szorongás és az érzelmekkel való megküzdés képességére vonatkozik. Az impulzus kontroll faktor pedig az irritabilitás, elégedetlenség és düh szabályozásának képességét jelenti. Azt várhatjuk, hogy az érzelmi és impulzus kontroll faktorok értéke pozitívan korrelál a visszatekintő perspektívaforma előfordulásával, és negatívan korrelál az átélő perspektívaforma előfordulásával. Az eredmények azonban ebben az esetben is ellentétesek a várakozással (lásd 8. táblázat). Szintén kizárólag a teljesítmény történetekben a visszatekintő perspektívaforma relatív gyakorisága negatívan, az átélő perspektívaforma relatív gyakorisága pedig pozitívan korrelál az érzelmi kontroll faktor értékével.

A Szándéktiltség-skála (Antonovsky, 1987) a koherenciaérzés pszichológiai konstruktumát jellemzi. A koherenciaérzés az információ feldolgozás globális orientációja, amely arra vonatkozik, hogy a személy milyen mértékben képes a konfliktusok megoldására és a stressz leküzdésére. A koherenciaérzés három faktort foglal magában. A megérthetőség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy a személy környezetéről rendelkezésre álló információ strukturált, konzisztens és jelentése van. A kezelhetőség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy elégséges források állnak a személy rendelkezésére a külső és belső világra vonatkozó információk feldolgozásához. Végül a jelentésteliség faktor arra az érzésre vonatkozik, hogy érdemes érzelmileg involválódni az információk feldolgozásában. Azt várhatjuk, hogy a megérthetőség faktor értéke a visszatekintő perspektívaforma előfordulásával, a kezelhetőség faktor értéke a metanarratív perspektívaforma előfordulásával, végül a jelentésteliség faktor értéke az átélő perspektívaforma előfordulásával korrelál pozitívan. Az eredmények ebben az esetben is csak részben igazolják az elvárásokat (lásd 8. táblázat). A jelentésteliség faktor értéke a várakozásnak megfelelően pozitívan korrelál az átélő perspektívaforma relatív gyakoriságával. A kezelhetőség faktor értéke azonban nem függ össze a metanarratív forma előfordulásával, viszont pozitívan korrelál az átélő, és negatívan korrelál a visszatekintő forma előfordulásával. A megérthetőség faktor értéke szintén nem függ össze a visszatekintő perspektívaforma előfordulásával.

8. táblázat. A kérdőíves faktorok és az élettörténeti narratív perspektívaformák relatív gyakorisága közötti korrelációk

Faktorok	Visszatekintő forma			Átélő forma			Metanarratív forma		
	T	V	T+V	T	V	T+V	T	V	T+V
VMHS: Tisztaságfaktor	-,375	,009	-,189	,363	-,039	,156	,093	,072	,104
BFK: Érzelmikontroll- faktor	-,189	,079	-,039	,168	-,090	,031	,079	,014	,019
BFK: Impulzuskontroll f.	-,116	,097	,024	,098	-,098	-,042	,063	-,012	,038
SzS: Megérthetőségfaktor	-,144	,062	-,029	,132	-,050	,029	,054	,039	,006
SzS: Kezelhetőségfaktor	-,202	,042	-,085	,185	-,018	,101	,073	,067	-,022
SzS: Jelentéstelenségfaktor	-,324	-,017	-,200	,300	-,003	,181	,112	,053	,075

T: Teljesítménytörténet; V: Veszteség történet; VMHS: Vonás Meta-Hangulat Skála; BFK: Big Five Kérdőív; SzS: Szándéktelenség-skála; A boldval jelzett korrelációs együtthatók legalább tendenciaerősségűek.

Az élettörténeti narratív perspektíva, illetve az érzelmi tapasztalat minősége és az érzelem szabályozás diszpozicionális jellemzői közötti kapcsolat vizsgálata számos összefüggést jelez. Az egyéni jellemzők és a történetek valenciája alapján végzett elemzések eredményei, bár nem minden esetben, de összességükben támogatják a narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti összefüggést. Elsősorban a metanarratív perspektívaforma átalakító szerepét igazolják az eredmények, azonban a metanarratív perspektívaforma alacsonyabb megbízhatósága miatt fenn tartással kell kezelnünk ezt az eredményt. Az érzelmi tapasztalat és érzelem szabályozás kérdőíves faktoraival kapott eredmények azonban a várakozással ellentétes jellemzőket kapcsolnak a visszatekintő és átélő narratív perspektívaformák érvényesítéséhez. Az eredmények azt mutatják, hogy nem a visszatekintő, hanem az átélő perspektívaforma az érzelmi tapasztalat kezelésének hatékony eszköze. Az élettörténeti narratív perspektíva és az érzelmi tapasztalat minősége közötti kapcsolat érvényességének igazolása további vizsgálatokat tesz szükségessé. A vizsgálatoknak az élettörténeti narratívum tartalmához kapcsolódó különbségekre is ki kell terjedniük, mivel számos különbséget találtunk a teljesítmény és veszteség történetek narratív perspektívája között, ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy ezek a különbségek a két történet tartalma vagy valenciája szerinti különbségből adódnak.

A kézirat elfogadva: 2005. január

Irodalom

- ANTONOVSKY, A. (1987): *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well*. Jossey-Bass, San Francisco.
- CAPRARA, G. V., BARBARANELLI, C., BORGOGNI (1993): The Big 5 questionnaire – A new questionnaire to assess the 5 factor model. *Personality and Individual Differences*, 15 (3), 281–288.
- DEROGATIS, L., COVI, L., LIPMAN, R., RICKELS, K. (1970): Dimensions of outpatient neurotic pathology – comparison of a clinical versus an empirical assessment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34, 164–171.
- DIENER, E., SANDVIK, E., LARSEN R. J. (1985): Age and sex effects for emotional intensity. *Developmental Psychology*, 21 (3), 542–546.
- EHRlich, S. (1990): *Point of view. A linguistic analysis of literary style*. Routledge, London.
- FUJITA, F., DIENER, E., SANDVIK, E. (1991): Gender differences in negative affect and well-being: The case for emotional intensity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (3), 427–434.
- KIEFER F. (1990): *Modalitás*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- McNAIR, D. M., LORR, M., DROPPLEMAN, L. F. (1981): *Manual: Profile of Mood States*. Educational and Industrial Testing Service, San Diego.
- PÓLYA T. (2003a): A narratív perspektíva automatikus kódolása élettörténeti narratívumokban. *I. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, 294–295.
- PÓLYA T. (2003b): *Az élettörténet narratív perspektívája és az elbeszélő személyi identitás állapotának minősége*. Ph. D. disszertáció, PTE BTK, Pécs.
- PÓLYA T. (2004a): Élettörténeti narratív perspektíva és érzelemszabályozás. *II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, 278–281.
- PÓLYA T. (2004b): A narratív perspektíva hatása az elbeszélő személy észlelésére. In: ERŐS F. (szerk.), *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében*. Pszichológiai Szemle Könyvtár 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 89–107.
- PRINCE, G. (1987): *Dictionary of narratology*. University of Nebraska Press, Lincoln.
- ROBINSON, M. D., CLORE, G. L. (2002): Belief and feeling: Evidence for an accessibility model of emotional self report. *Psychological Bulletin*, 128, 934–960.
- SALOVEY, P., MAYER, J. D., GOLDMAN, S. L., TURVEY, C., PALFAI, T. P. (1995): Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. In: J. W. PENNEBAKER (ed.), *Emotion, disclosure, and health*. American Psychological Association, Washington, D. C., 125–154.
- SEIDLITZ, L., DIENER, E. (1998): Sex differences in the recall of affective experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (1), 262–271.
- WIEBE, J. (1994): Tracking point of view in narrative. *Computational Linguistics*, 20 (2), 233–287.
- WILKINS, D. P. (1995): Expanding the traditional category of deictic elements: Interjections as deictics. In: J. F. DUCHAN, G. A. BRUDER, L. E. HEWITT (eds.), *Deixis in narrative. A cognitive science perspective*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 359–386.

TIBOR PÓLYA, BALÁZS KISS, MÁTYÁS NASZÓDI,
JÁNOS LÁSZLÓ

Quality of emotional experience in life stories:
The narrative perspective module of the LAS-Verticum

The paper defines the concept and formal markers of narrative perspective in life-stories, as well as linguistic markers which may identify particular forms of narrative perspective. A module for automatic identification of narrative perspective forms, developed in cooperation with Morphologic Ltd, is demonstrated, and so are the results of the reliability test of the module. Finally, main results of our study investigating the relationship between perspective forms and the quality of an emotional experience are described.

Keywords: narrative perspective, deixis, emotional experience